

Kielioppia kieliopin vuoksi: *sillä*-konjunktio äidinkielen oppikirjoissa

Kieliopin opettaminen oli yksinkertaisempaa ennen peruskoulun tuloa: sitä sai opettaa systeeminä systeemin vuoksi, annoksena yhden kielenkuvaustavan käsitteitä, joista kyllä katsottiin olevan hyötyä myös vieraiden kielten opetuksessa. Äidinkielen taitoa käsitteistö palveli oikea-kielisyysääntöjen kielenä. Tämä oli ymmärrettävää vaiheessa, jossa vieraita kieliä opiskeltiin pääasiassa kielioppilähtöisesti ja äidinkielen taito samastettiin lähinnä normatiivisen yleiskielen kirjalliseen taitoon.

Nykyisen opetussuunnitelman idealistinen perusajatus on, että kielen rakenteen ja käytön yhteispuolelle herkistynyt oppilas pystyy kartuttamaan monipuolisesti äidinkielen taitoaan ja omaksumaan samalla kontrastiivisen kielentarkastelun peruslähtökohdat.

Opetussuunnitelman antamat eväät ovat kuitenkin niukat: säännöistä ja määritelmistä varoitetaan, mutta ei kerrota, mitä ja miten tarjottavaa olisi se rakennetieto, joka auttaisi asetettuihin tavoitteisiin. Käytännössä yritetään pyydystää kahta kärpäästä, jotka istuvat eri ikkunoissa: Kielen rakenteen annosta on karsittu, ei uudistettu. Käsitteiden kriteereihin ei pystytä syventymään senkään vertaa kuin ennen. Rakennetieto ei hahmotu kokonaisuudeksi edes siinä määrin, kuin ennen parhaimmillaan kävi. Säästynyt aika käytetään sinänsä hyödyllisiin kielenkäyttöharjoituksiin, joilla ei kuitenkaan välttämättä ole kielen rakenteen tarkasteluun entistä kummempia yhtymäkohtia.

Sillä-konjunktio on hyvä esimerkki ongelmista, joita syntyy, kun ei malteta luopua luokittelusta, vaikka perusteet jäävätkin hämäräksi. Vaikka *sillä*-konjunktin ongelma ei ole peruskoulun mukana syntynyt, se, kuten monet muutkin kielen rakenteen luokittelun yksityiskohtat, kärjistyy uusia tavoitteita vasten.

1. Opetussuunnitelma ja oppikirjat

Uusin, vuoden 1982 opetussuunnitelma edellyttää luokilla 1—4 vain ”lausetajun kehittämiseen tähtäävää harjoittelua puhuen ja kirjoittaen:

lauseen rakentamista ja erittelyä kysymysten avulla (kuka tekee, mitä tekee), erilaisten lauseiden (toteamus-, kysymys- ja käskylauseet) tuottamista, lauseiden yhdistelyn harjoituksia tekstin laadinnan tueksi". 5. luokan oppimäärässä mainitaan "lauselajit (päälause ja erilaisia sivulauseita)" ja 6. luokalla edellytetään käsitteet "pää- ja sivulause (konjuntio- ja relatiivilause, kysyvä sivulause)". (Peruskoulun äidinkielen oppimäärä ja oppimääräsuunnitelma 1982, 34, 37, 40.) Kielentunteumuksen oppikirjoissa toistuvat kuitenkin jo 4. luokalta alkaen konjunktio- ja relatiivilauseiden erottelukriteerit ovat väkisin epämääräiset, eihän oppilailla ole hallinnassaan syntaktisen rakenneanalyysin alkeitakaan. Rinnastuskonjunktio kriteeriksi annetaan, että se yhdistää samanlaisia tai samanarvoisia lauseita: "Samankaltaisia lauseita yhdistetään yhdyslauseiksi konjunktioilla *ja, mutta, sillä, vaan*." (Oma kieli 4, 189.) "Samankaltaisia lauseita yhdistäviä sanoja kutsutaan rinnastuskonjunktioiksi. Yleisimpiä niistä ovat *ja sekä eli tai vai mutta vaan sillä*." (Suomenkielen 5, 13.) Alistuskonjunktio kriteerinä on, että se yhdistää sivulauseeseen päälauseeseen. Sivulause määritellään lauseeksi, joka ei voi yksin muodostaa virkettä: "Sivulause ei voi yksin muodostaa virkettä, vaan sitä on täydennettävä päälauseella. Vasta yhdistettynä päälauseeseen se muodostaa ajatuskokonaisuuden, virkkeen." (Kielentaito 6, 57.) Sivulauseet siis ajatellaan lauseena, jonka alussa jo valmiiksi on alituskonjunktio, eli päädytään kehäpäätelmään.

Konjunktio- ja relatiivilauseita tutkiessaan oppilaat ihmettelevät, parhaassa tapauksessa yhdessä opettajan kanssa, miksi niin synonyymiset konjunktio- ja relatiivilauseet kuin *sillä* ja *koska* kuuluvat eri ryhmiin. Opettaja hakee ehkä apua Nykysuomen sanakirjasta, mutta löytää sieltä esimerkkiparin, joka vain vahvistaa epäuskoa: Ei päästy lähtemään, *sillä* oli alkanut sataa (rinnastus) ja Jäin kotiin, *koska* ilma oli ruma (alitus) (s.v. *sillä* ja *koska*). Pahimmassa tapauksessa opettaja ei edes uskaltaudu pohtimaan asiaa, vaan vetoaa oppikirjan auktoriteettiin ja varmistaa näin, että seuraavan tulkinnanvaraisen ilmiön kohdalla oppilas ei enää ryhdykään kriittisesti testaamaan kirjaa, vaan ajattelee, että kielioppi on salatiettä, josta selviää vain ulkoluvulla.

2. Rinnastuksen ja alituksen kriteerit

Siinäkin tapauksessa, että opettaja ja oppilaat yhdessä pohtivat *sillä*- ja *koska*-konjunktio- ja relatiivilauseiden ongelmia, voivat sijoituskriteerit jäädä keksimättä, niin vähän perusteluja *sillä*-konjunktio- ja relatiivilauseiden kysymyksiä herättävälle sijoit-

telulle kirjallisuudesta löytyy. Koulukielioppien esitykset¹ pohjaavat tieteellisiin kielioppeihin, joissa niissäkin *sillä* katsotaan rinnastus-, *koska* alistuskonjunktiksi, useimmissa tapauksissa rinnastuksen ja alistuksen yleisiin kriteereihin vedoten: Yhdyslauseen ne lauseet, jotka eivät ole toistensa osia, katsotaan rinnasteisiksi (Penttilä 1963, 647). Rinnasteiset lauseet ovat toistensa suhteen itsenäisiä ja samanarvoisia (Itkonen 1966, 325). Virkkeen lauseet ovat rinnasteisia, jos kumpikaan ei määrää toista, alisteisia, jos toinen määrää toista (Siro 1964, 152). Rinnastuksessa on kyse kahden tai useamman samanfunktioisen lauseen yhdistämisestä samalla tasolla (Hakulinen—Karlsson 1979, 332; Quirk—Greenbaum—Leech—Svartvik 1972, 550). Edellä olevia rinnastuksen ja alistuksen kriteerejä voisi kutsua taksonomissyntaktisiksi (Penttilä, Itkonen, Siro) ja generatiivisyntaktisiksi (Hakulinen—Karlsson, Quirk et al.). Generatiivinen transformaatioteoria voi tuoda mukanaan sivulauseiden syntaktisen kahtiajaon: subjektina ja objektina olevat sivulauseet sekä nominaalilausekkeen attribuuttina olevat relatiivilauseet ja adjektiivilausekkeeseen upotetut komparatiivilauseet ovat *upotelauseita*, adverbiaalisivulauseet *alisteisia lauseita*. Usein termiä *upotelause* kuitenkin käytetään termin *sivulause* synonyymina eli adverbiaalisivulauseetkin luetaan upotuksiin (Hakulinen—Karlsson 1979, 333).

Sillä- ja *koska*-konjunktio suhteita pohdittaessa edellä mainitulla sivulauseiden kahtiajaolla, jonka perusteisiin tässä ei ole mahdollista pitempään puuttua, on merkitystä sikäli, että adverbiaalilauseiden (mm. *koska*-lauseet) asema lausekonstruktiossa on epäselvempi kuin muiden upotelauseiden. Tähän kysymykseen puuttuu jo Siro (toisin termein) lauseopissaan (7. luku). Ongelmana on, että adverbiaalien ryhmä on heterogeeninen ja sisältää lauseeseen eri tavoin kytkeytyviä jäseniä. Tähän heterogeeniseen adverbiaalisivulauseiden luokkaan *koska*-lauseet kuitenkin yleensä luetaan kuuluviksi. Entä *sillä*-lauseet?

Kun *sillä* sijoitetaan rinnastuskonjunktioihin, suljetaan pois se mahdollisuus, että *sillä*-lauseiden syntaktinen asema olisi sama kuin *koska*-lauseiden. Miten tähän suhtautuu *sillä*- ja *koska*-konjunktioiden merkitys? Juuri *sillä*- ja *koska*-konjunktio merkityssuhteeseen perustuu Vuoriniemen tulkinta. Väitöskirjassaan Ollin kieli nyky-suomen kuvastina Vuoriniemi sijoittaa *sillä*-konjunktio yksiselitteisesti alistuskon-

¹ 1800-luvulla ilmestyi kaksi kielioppia, C. A. Fineliuksen Finsk Språklära för Lägare Elementar-Skolor (1845) ja I. Länkelän Suomen kielioppi Alkeisopetuksen tarpeeksi (1867), joissa *sillä* on sijoitettu alistuskonjunktioitten joukkoon. Finelius ei ratkaisuaan perustele (s. 56), Länkelä esittää *sillä*- ja *koska*-konjunktio ryhmässä 'lauseliite syyn määräävällä sivulauseella' (s. 17).

junktioihin. Hän esittää synonyymisina alistavan virkekonnektiivin *sen tähden*, alistuskonnektiot *koska* ja *sillä* sekä postpositiokonnektiivin (*X:n*) *vuoksi* (1973, 170). Viitaten saksan *denn*-konjunktioon Vuorinieni toteaa: ”Suomessa eivät edes sanajärjestykseikat pakota pitämään *sillä*- ja *koska*-konjunktioita eri ryhmiin kuuluvina.” (1973, 216.) Myös Itkonen huomauttaa Kielioppaassaan *sillä*- ja *koska*-konjunktion synonyymisuudesta (1982, 356).

Sillä- ja *koska*-konjunktion käyttösuhteen selvittämiseksi järjestin joulukuussa 1984 pienen testin (ks. liite s. 57—58). Tulokset osoittavat, että *sillä* ja *koska* vaihtelevat vapaasti osassa lauseita. Vapaan vaihtelun olemassaolo tuntuisi osoittavan, että suomen yleiskielessä on kaksi kausaalista synonyymista alistuskonnektiota *sillä* ja *koska*. Testi osoitti myös, että *sillä*-konjunktioilla on käyttöä, johon *koska* ei sovi. Palaan tähän kysymykseen myöhemmin.

3. Muoto ja merkitys

Sillä- ja *koska*-konjunktin mahdollinen synonyymisuus ei sinänsä olisi ehdoton syy sijoittaa niitä samaan rakennekategoriaan. Kieli on täynnä esimerkkejä siitä, kuinka sama merkitys toteutetaan eri keinoin ja samalla rakenteella on monta funktiota. Otetaan esimerkiksi relatiivilause. Restriktiiviset relatiivilauseet ovat pääsanalle alistaisia attribuutteja: *Tuo on se veljeni, joka on lääkäri*. Ei-restriktiiviset ovat apposiitiomaisia, rinnasteisesta lauseesta johdettavia: *Vanhin veljeni, (joka on) lääkäri, asuu Kemissä*. *Ihmiset, joilla on symbolifunktio, eivät selity behavioristisella mallilla*. (Hakulinen—Karlsson 1979, 125; Hakulinen—Ojanen 1976, 125.) Viimeksi mainittu esimerkki voisi johdattaa kiintosiin pohdintoihin, onhan siinä ei-restriktiivisellä relatiivilauseella (siis rinnasteisesta lauseesta johdetulla) selvästi kausaalinen merkitys. Kiintoisaa olisi myös pohtia, miten ei-restriktiivisellä relatiivilauseella esitetyn tiedon tunnettuuden edellyttämys vaihtelee. Parafraasina viimeksi mainitulle esimerkille voisi esittää: *Ihmiset eivät selity behavioristisella mallilla, heillähän on symbolifunktio*. Lauseelle *Vanhin veljeni, joka on lääkäri, asuu Kemissä* sen sijaan voisi ajatella kaksi tulkintaa, joissa relatiivilauseen sisältämä informaatio on joko tuttu (*Vanhin veljeni, (se) joka on lääkäri, asuu Kemissä*) tai uusi (*Vanhin veljeni, joka (muuten) on lääkäri, asuu Kemissä*). Rakente ja merkitys tai funktio eivät siis kulje käsi kädessä.

Konjunktiosyntaksi on erityisen monimuuttujainen alue siksi, että konjunktioiden valinta ja käyttö on viime kädessä tekstuaalinen ratkaisu. Nykysuomen lauseopin tekijät perustelevat sekä rinnastuksen että

konjunktiolausealistuksen käsittelemättä jättämistä juuri sillä, että jako pää- ja sivulauseisiin on tekstuaalinen, ei puhtaasti syntaktinen ongelma (Hakulinen—Karlsson 1979, 334). Tekstuaaliset tekijät esitetään pää- ja sivulauseen merkittävimmäksi eroiksi mm. Quirkin—Greenbaumin—Leechin—Svartvikin englannin kieliopissa (551): ”A major difference between coordination and subordination of clauses is that the information in subordinate clauses is not asserted but presupposed as given...” Tekstisemantiikka onkin konjunktiosyntaksin tutkimuksessa saanut enenevästi huomiota (ks. mm. Halliday—Hasan 1976).

Pelkkä lauseiden paneminen peräkkäin ilman konjunktioita tai muita konnektoreita tuottaa ’tekstin’, jonka tulkinta syntyy lauseiden merkityksestä ja käyttötilanteesta. Kieli voi pitkään tulla toimeen ilman konjunktioita, kuten esim. suomen konjunktioitten alkuperää selvitelleet tutkijat ovat osoittaneet (Hakulinen 1979, 74—77; Itkonen 1966, 326; Ravila 1941, 34—48, 1943, 255—257; ks. myös Kallio 1974, 8—9). Lauseiden järjestys on tällöin ainoa rakennekeino, jolla suhteita osoitetaan. Järjestys voi olla hyvinkin ratkaiseva:

Hän kuoli. Hänet haudattiin.

Hänet haudattiin. Hän kuoli.

Toisinaan lauseiden merkitys on sellainen, että järjestyksellä ei ole juuri merkitystä:

Maija söi omenan. Matti söi päärynän.

Matti söi päärynän. Maija söi omenan.

Konjunktioitten valinnalla eksplikoidaan lauseiden välille haluttu suhde:

1. Maija söi omenan, *ja* Matti söi päärynän.
2. Maija söi omenan, *mutta* Matti söi päärynän.
3. Maija söi omenan, *kun* Matti söi päärynän.
4. Maija söi omenan, *koska* Matti söi päärynän.
5. Maija söi omenan, *vaikka* Matti söi päärynän.
6. Maija söi omenan, *kun taas* Matti söi päärynän.
7. Maija söi omenan, *sillä* Matti söi päärynän.

Joidenkin konjunktioitten käyttö tuottaa pitkälle samamerkityksiset yhdyslauseet. Rinnastuskonjunktio *mutta* ja alistuskonjunktio *kun* (*taas*) ilmaisevat adversatiivista suhdetta (esimerkit 2 ja 6); rinnastavaksi luokiteltu *sillä* ja alistava *koska* (esimerkit 4 ja 7) ovat ainakin ensivaikutelmaltaan synonyymisiä; alistavan *vaikka*- ja rinnastavan *mutta*-konjunktioitten semanttiseen lähekkäisyyteen on kiinnittänyt huomiota mm. Haijus tutkimusraportissaan Koordinaatio 1960-luvun Suomen yleiskielessä (*Seurasin ohjeita, mutta epäonnistuin; Epäonnistuin, vaikka seurasin ohjeita*) (Haijus 1975, 9). Siro pohtii lauseopissaan kausaalisten ja konditionaalisten sekä konklusiivisten ja eksplanatiivisten lau-

seiden läheistä suhdetta (152—153). Kallio esittää Siroon viitaten, että *kun-*, *koska-* ja *jos-*lauseissa on kaikissa yhteisenä piirteenä temporaalinen suhde päälauseeseen kanssa. Tätä suhdetta tarkennetaan konjunktion valinnalla (1974, 110):

Kun tulet luokseni, olen iloinen.

Koska tulet luokseni, olen iloinen.

Jos tulet luokseni, olen iloinen.

Edellä olevat esimerkit osoittavat, että eri konjunktioiden merkitykset ovat joissakin tapauksissa lähellä toisiaan. Jopa eri pääryhmiin kuuluvat konjunktiot (muutkin kuin *sillä* ja *koska*) muodostavat merkityspareja. Jako pää- ja sivulauseisiin ei selvästikään ole semanttinen (Hakulinen—Karlsson—Vilkuna 1980, 17). Lauselogiikkakaan ei tarjoa apua pää- ja sivulauseiden erottamiseen: ”Lauselogiikkaa kiinnostaa perinnäisesti vain neljä luonnollisen kielen lausekonnektiiveista, nim. *ja, tai, jos, . . . niin, jos ja vain jos*. — — Siten useimmat luonnollisen kielen konnektiiveista jäävät tutkimatta. Sellaisia sanoja kuin *sen tähden, siksi, siis, niin muodoin, niin, koska, vaikka, kun taas* ja *ennen kuin* on tuskin lainkaan tutkittu sen suhteen, miten ne vaikuttavat lauseen loogiseen struktuuriin.” (Allwood—Andersson—Dahl 1980, 39.)

4. *Sillä* ja *koska*

Merkitys *sillä-* ja *koska-*konjunktion sijoittelun perustana ei siis ole käyttökelpoinen, ainakaan jos pidetään merkityksenä sitä, että molemmilla kytketään lauseeseen 1 perustelua tai syytä ilmaiseva lause 2. Pohdittavaksi jääkin, onko *sillä-*konjunktion sijoittelu väärä ja pitäisikö se siirtää alistuskonjunktioiden joukkoon, kuten Vuoriniemi on tehnyt. Vai olisiko luokittelukriteerejä etsittävä syntaktisesta rakenteesta, vaikkakaan ei esim. sanajärjestyksestä, kuten saksassa? Edelleen voidaan pohtia, mikä selittää *sillä-* ja *koska-*lauseen mahdolliset rakenne-erot. Onko *sillä-*lauseen tekstuaalinen asema eri kuin *koska-*lauseen?

Virikkeen seuraavaan *sillä-* ja *koska-*konjunktion käytön vertailuun sain Penttilän kieliopista. Tukea pohdinnoilleni antoi Telemanin artikkeli On causal conjunction in modern Swedish, josta yllättäen löytyi huomattava määrä suomen *sillä-* ja ruotsin *ty-*konjunktiolle yhteisiä piirteitä. Penttilä, toisin kuin useimmat muut kieliopintekijät, tuntee tarvetta perustella *sillä-*konjunktion kuulumista rinnastuskonjunktioihin: ”*sillä* sanamuodon konjunktioesiintymät aloittavat yhdyslauseessa tav. jälkijakson; kun alistava konjunktio *koska* on merkityksensä puolesta hyvin lähellä niitä, on syytä huomauttaa että *sillä* voi rinnastaa kaksi päälausetta, joista jälkimmäinen voi olla kysymyslause. Sellaista

ei alistava konj. voi liittää päälauseeseen (ei voi sanoa: *Suostun, koska lieneekö juuri muuta mahdollisuutta*; sen sijaan voi sanoa: *Suostun, sillä lieneekö j. m. m.*). Rinnastuskonj:n luonne ilmenee selvästi myös esimerkiksi: *Tulen kokoukseen, vaikka minun on kiire, sillä käsiteltävät asiat ovat siksi tärkeitä*. Sen *sillä* sanetta ei voida korvata *koska* saneella. Huomattakoon edelleen, että *pa, pä* liite kuuluu vain päälausesiisiin, ja ne voivat esiintyä *sillä*-lauseessa — — .” (1963, 561.) Järjestämäni testi tuki Penttilän arveluja, mutta osoitti myös, että raja *sillä*- ja *koska*-konjunktin käytön välillä ei kaikissa Penttilän esittämissä tapauksissa ollut aivan ehdoton (ks. kohdat 35 ja 36).

Seuraavassa vertaan *sillä*-konjunktioita tyypilliseen rinnastuskonjunktioon (R) *ja* sekä alistuskonjunktioon (A) *koska*.

Konjunktio:	<i>ja</i> R	<i>koska</i> A	<i>sillä</i> ?
1. Esiintyy virkkeen alussa normatiivisessa yleiskielessä. *Sillä alkoi sataa, en lähtenyt. — Miksi tulit? — *Sillä minua huvitti.	—	+	— R
2. Esiintyy kahden keskenään rinnastetun lauseen alussa. *Tulen kokoukseen, sillä asia kiinnostaa ja sillä minulla on aikaa.	—	+	— R
3. Yhdistää alisteisia lauseita. *Ihmettelen, että ehdit, sillä että olet työssä.	+	—	— A
4. Yhdistää lauseen osia. *Hän teki sen hyvin, sillä nopeasti.	+	—	— A
5. Kytkee samantasoisia lauseita. Liisa laulaa, sillä Maija soittaa, mutta Minna tanssii. Tulen kokoukseen, vaikka minun on kiire, sillä käsiteltävät asiat ovat siksi tärkeitä. (Penttilä)	+	—	?
6. Suhde koskee vain kahta lausetta kerrallaan. Maija suuttui, sillä Maikki lähti, sillä Minna pyysi.	—	+	+ A
7. On lauseen osa, joskaan ei sen konstituentti.	—	+	+ A
8. Sallii samaviitteisen subjektin poiston. *Liisa itkee, sillä myöhästyi koneesta.	+	+	— ?

Sillä-konjunktin piirreluettelossa on enemmän alistuskonjunktio-
maisia piirteitä kuin yhtäläisyyksiä *ja*-konjunktin kanssa. Muutamat
kohdat kaipaavat kommentointia.

Mikäli mennään normatiivisen yleiskielen ulkopuolelle, löydetään esimerkkejä sekä *ja*- että *sillä*-konjunktion esiintymisestä virkkeen alussa. *Ja*-konjunktioita käytetään paitsi rakenteellisena rinnastuskeinona myös tekstuaalisena additiivisen koheesion keinona (Halliday—Hasan 1976, 233—237). Myös *sillä*-konjunktion käytöstä tekstuaalisen koheesion keinona on runsaasti näyttöä. Raamatun tyyliissä rinnastuskonjunktioitten käyttö koheesiokeinona on yksi tyyppiipierre:

Ja niinkuin Mooses ylensi käärmeen erämaassa, niin pitää Ihmisen Poika ylennettämän, että jokaisella, joka häneen uskoo, olisi iankaikkinen elämä.

Sillä niin on Jumala maailmaa rakastanut, että hän antoi ainokaisen poikansa, ettei yksikään, joka häneen uskoo, hukkuisi, vaan hänellä olisi iankaikkinen elämä.

Sillä ei Jumala lähettänyt Poikaansa maailmaan tuomitsemaan maailmaa, vaan sitä varten, että maailma hänen kauttansa pelastuisi. (Joh. 3:14—17.)

Mutta tämä on tuomio, että valkeus on tullut maailmaan, ja ihmiset rakastivat pimeyttä enemmän kuin valkeutta; sillä heidän tekonsa olivat pahat.

Sillä jokainen, joka pahaa tekee, vihaa valkeutta eikä tule valkeuteen, ettei hänen tekojansa nuhdeltaisi. (Joh. 3:19—20.)

Muussakin kaunokirjallisessa kielessä *sillä* esiintyy koheesiokeinona:

”On likistettävä lupa itseltä, lupa hankkiutua pilviverhottomaan, pois näiden merkillisten rakennelmien alta. *Sillä* miksi en saisi kokea sitä kevyttä ilon tuulta — — .”

”Se on vakavaa hulluutta, rakkaus. Se on tosissaan kuten kirjoittaminen ja kirjoittamista se on.

Sillä rakkaus ei toista mitään — se ei supise mitään vihkikaavaa, ei muutakaan saarnatekstiä — se ei toista sillä se kapinoi.” (Esa Saarinen, Epäihmisen ääni, s. 7, 19.)

Vaikka rinnastuskonjunktioit voivat esiintyä vapaassa puheenomaisessa tyyliissä virkkeen alussa, ne eivät kuitenkaan käyttäydy aivan samoin kuin alistuskonjunktioit. Yhdyslauseen sisällä pysyttäessä rinnastuskonjunktioilla *ja* tai *sillä* alkavaa lausetta ei voi siirtää ensimmäiseksi: **Ja Aatami söi, Eeva antoi. *Sillä Eeva antoi, Aatami söi.* Sen sijaan yhdyslause *Koska Eeva antoi, Aatami söi* on aivan käypä.

Sillä on siis sekä syntaktinen että tekstuaalis-semanttinen kytkentäkeino kuten *ja*-konjunktioikin. Sen käytössä syntaktisena konjunktiona on se rajoitus, että se ei voi aloittaa yhdyslausetta, ei myöskään esiintyä vastauslauseena kohdassa 1 esitetyllä tavalla. *Koska*-lause voi olla virkkeen alussa ja toimia yksin vastauksena, jolloin perimmältään on kyseessä ellipsi.

Kohdassa 2 on toinen käyttäytymispiirre, joka tukisi *sillä*-konjunktin tulkitsemista rinnastavaksi: sivulauseita voi rinnastaa keskenään, *sillä*-lauseita ei. Kaikissa muissa kohdissa *sillä* sitten käyttäytyykin toisin kuin tyypillinen rinnastaja: se ei yhdistä alisteisia lauseita eikä lauseen osia; *sillä*-konjunktin merkityksestä seuraa, että sen ilmaisema suhde koskee vain kahta lausetta kerrallaan eikä ole symmetriivinen kuten *ja*-konjunktilla ilmaistu. Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että kaikki muutkaan rinnastuskonjunktioiksi luokitellut (esim. *niin*) eivät käyttäydy joka piirteen osalta samoin kuin *ja*.

Hakulinen ja Karlsson (1979, 333) esittävät toiseksi rinnastuksen ja alistuksen eroksi (ensimmäinen ero on, että rinnasteiset lauseet eivät ole keskenään lauseenjäsensuhteessa, alisteiset ovat), että rinnastuskonjunktiot eivät ole konstituenttina kummassakaan lauseessa. Alistuskonjunktiot ovat sivulauseen osia, joskaan eivät sen konstituenteja. Ottamatta vielä kantaa siihen, mikä on *sillä*-lauseen syntaktinen asema eli Hakulisen—Karlssonin ensimmäiseen kriteeriin, asetun sille kannalle, että *sillä* kuuluu aloittamaansa lauseeseen. Tätä tulkintaa, joka ensi kädessä perustuu *sillä*- ja *koska*-konjunktin pitkälle menevään synonyymisuuteen, puoltaa myös *sillä*-konjunktin oletettu historia.

Kaikkiaan nuorten konjunktioitten joukossa *sillä* kuuluu nuorimpiin. Kansankielessä ja siihen perustuvassa puhekielessä *sillä* ei juuri esiinny konjunktina. Sanakirjasäätiön kokoelmissa ei ole yhtään selvää *sillä*-sanan konjunktioesiintymää. Lauseopin arkiston 37 058 virkkeen otannasta löytyi 6 *sillä*-sanan konjunktioesiintymää, niistäkin yksi Raamatun sitaatista. Sen sijaan sitä käytetään pronominaalisena adverbina seuraavaan tapaan: *Sillä en tahtonut lähteä, ett' en ollut oikein terve*. Tähän käyttöön Setälä arvelee *sillä*-sanan konjunktioikäytön perustuvan: *En tahtonut lähteä, sillä en ollut oikein terve* (1884, 76). Myös koululaisten kirjoitelmissa on *sillä*-sanan käyttöä puheenomaisesti adverbina: *Sillä ammun paljon kun, tahdon tulla tarkka-ampujaksi* (Köivuniemi 1980, 24). Adverbiaalina *sillä* on lauseen osa, mikä vanha hahmotus tukee sen tulkitsemista lauseen osaksi konjunktioikäyttöisenäkin. — Oman selvityksensä ansaitsisi *sillä*-konjunktin käyttö vanhassa kirjasuomessa. Esim. Agricolalla *sillä* on konjunktinakin yleinen (Index Agricolaensis II, 547—553 ja koodien tarkistukset). Suurelta osin käännöskieltiltä olevan vanhan kirjasuomen *sillä*-konjunktin suhde kansan kielen *sillä*-sanaan jää niin ikään tässä selvittämättä.

Kohtaan 5 olen pannut kysymysmerkin. Mikäli *sillä* tulkittaisiin täysin *koska*-konjunktin kaltaiseksi alistuskonjunktiksi, *sillä*-lauseet olisivat päälauseelle alisteisia adverbiaalisivulauseita. Näin varmaan onkin niissä tapauksissa, joissa *sillä* ja *koska* ovat vapaassa vaihtelussa. Tulkintaa kuitenkin hankaloittaa *sillä*-konjunktin käyttäytyminen piirtei-

den 1 ja 2 suhteen. *Sillä*-konjunktion tulkitsemista samantasoisia konstituentteja kytkeväksi taas vaikeuttaa se, että se suurimmaksi osaksi käyttäytyy toisin kuin tyypillinen rinnastuskonjunktio (kohdat 3, 4, 6 ja 7).

Oman kiintoisan lisänsä *sillä*-konjunktion kuvaan tuo kohta 8, jossa *sillä* käyttäytyy toisin kuin kumpikaan verrokki. *Sillä*-lauseessa ei tunnu olevan mahdollista samaviitteisen subjektin poisto. Tätä päätelmää tukee myös testin lause 28, johon vain 8 vastaajaa valitsi konjunktion *sillä* (ratkaisuaan todennäköisesti sen enempää analysoimatta).

Sillä-konjunktioilla on siis enemmän yhteistä *koska*- kuin *ja*-konjunktion kanssa. *Sillä* ja *koska* eivät silti ole täysin vapaassa vaihtelussa, kuten kohdat 1, 2 ja 8 osoittavat. Tähän yritän seuraavassa löytää lisävalaisua: sekä tarkentaa konjunktioitten tehtävänjakoa että pohtia, miksi *sillä* käyttäytyy joissakin suhteissa toisin kuin *koska*.

Penttilä viittasi *sillä*-konjunktion käsittelyn yhteydessä piirteisiin, joita ei voi esiintyä *koska*-lauseessa (lauseen kysyvyys ja *pA*-liite). Näitä ns. päälauseilmiöitä on muitakin kuin Penttilän mainitsemat. Niihin kuuluvat kysyvyyden ohella ainakin käskevyys, kommenttiadverbiaalit ja muutkin pragmaattiset elementit kuin *-pA* (Hakulinen—Karlsson—Vilkuna 1980, 18). Järjestämäni testi todisti, että lauseen päälausepiirteet vaikuttavat konjunktion valintaan selvästi, vaikka eivät aivan ehdottomasti (ks. kohdat 12, 19, 31, 33, 35). Myös lauseissa 6, 9, 22 ja 27, joissa *sillä* on suosituimpi, on modaalinen ilmaus (*oikeus ja kohtuus on, yksinkertainen tosiasia on, ei sovi kieltää, pitää*).

Sillä- ja *koska*-konjunktion työnjakoa voidaan tarkastella vielä seuraavien esimerkkien valossa.

1. *Sanotko noin, *sillä* haluat loukata?
2. *Uskonko vain, *sillä* olen epätoivoinen?
3. *Ajoiko hän ojaan, *sillä* oli liukasta?
4. Voisitko lähteä, *sillä* olen väsynyt?
5. Uskoisinko, *sillä* olen epätoivoinen?
6. Onko hän ajanut ojaan, *sillä* on jo pimeä?
7. Eikö kello ole pian kahdeksan, *sillä* on jo aivan pimeä?

Kaikissa esimerkeissä on ensimmäisenä lauseena kysymyslause. Kuitenkin vain tapauksiin 4—7 voidaan liittää *sillä*-lause, muut vaatisivat konjunktion *koska*. Kolme ensimmäistä lausetta sisältää todellisen kysymyksen, jolle syytä ilmaiseva lause on alistettu. Muissa yhdyslauseen ensimmäinen lause on vain muodoltaan, ei puhefunktioltaan, kysymys: 4. virke koostuu pyynnöstä ja sen perustelusta; kohdissa 5, 6 ja 7 on arvelu perusteluineen.

Mielenkiintoinen ero tarkasteltavien konjunktioitten välillä ilmenee myös seuraavasta esimerkkiparista:

8. Hän tuli, ei *koska* halusi auttaa, vaan *koska* oli utelias.

9. *Hän tuli, ei *sillä* halusi auttaa, vaan *sillä* oli utelias.

Faktisena esitetyn, *koska*-lauseella ilmaistun syyn voi kieltää, ei *sillä*-lauseella esitettyä. Subjektin lisääminenkään ei muuttaisi tilannetta.

Seuraavat esimerkit ovat molemmat käypiä:

10. Tiedettiin, että Liisa oli kotona, *koska* lapsi sairasti.

11. Tiedettiin, että Liisa oli kotona, *sillä* lapsi sairasti.

Käsittelemättä vielä näiden yhdyslauseiden hierarkkista rakennetta voidaan todeta, että *koska*-lause sopii välilauseeksi, *sillä*-lause ei:

12. Että Liisa oli kotona, *koska* lapsi sairasti, oli tiedossa.

13. *Että Liisa oli kotona, *sillä* lapsi sairasti, oli tiedossa.

Nyt voidaan ratkaista esimerkkien 10 ja 11 hierarkkinen rakenne: *koska*-lause esittää syyn *että*-lauseelle, kun taas *sillä*-lause kommentoikin päälausetta (vrt. testin kohta 36). *Sillä*-konjunktin funktiota selvitävät edelleen seuraavat yhdyslauseparit:

14. En nosta hintoja, *koska* haluan tehdä kiusaa.

1. 'Olen nostamatta hintoja siitä syystä, että haluan tehdä kiusaa.'

2. 'Nostan hintoja, mutta en siitä syystä, että haluaisin tehdä kiusaa.'

15. En nosta hintoja, *sillä* haluan tehdä kiusaa.

'Olen nostamatta hintoja siitä syystä, että haluan tehdä kiusaa.'

16. Ehkä hän liukastui, *koska* hänellä oli korkeat korot.

17. Ehkä hän liukastui, *sillä* hänellä oli korkeat korot.

16. ja 17. yhdyslauseen merkitysero on se, että 16. esimerkissä jaksoa *hän liukastui, koska hänellä oli korkeat korot* kommentoidaan modaalisella elementillä *ehkä*: 'hän liukastui ehkä siksi, että hänellä oli korkeat korot'. Esimerkissä 17 *ehkä*-lauseadverbiaalin vaikutus ulottuu vain jaksoon *hän liukastui*. Ylimmäksi modaaliseksi ainekseksi nousee *sillä*-lause: 'siitä, että hänellä oli korkeat korot, päätelen, että hän ehkä liukastui'.

Nyt voitaisiin päätellä, että *sillä* ei ole vain alistuskonjunktio kuten *koska*, vaikka ne useimmiten ovatkin vapaasti vaihtelevia synonyymeja. *Sillä* ei myöskään ole rinnastuskonjunktio kuten *ja*. *Sillä*-lause on lauseparinsa yläpuolella oleva kommenttilause. Tämä hierarkkinen asema selittää esim. sen, että *sillä*-lauseen subjektia ei mielellään poisteta.

Eräissä muissakin kielissä on *sillä*-konjunktioita vastaava luokittelutaan ongelmallinen konjunktio: virossa *sest*, ruotsissa *ty*, saksassa *denn* ja englannissa *for* (Rannut 1981, 68—69; Teleman 1976, 393—; Admo-

ni 1966, 209; Quirk et al. 1972, 552). Näiden kielten syntaktiset päälauseilmiöt (esim. sanajärjestys) toimivat kriteereinä ko. konjunktiolla alkavia lauseita luokiteltaessa osin automaattisemmin ja selvemmin kuin suomessa. Jos ajatellaan, että nämäkin 'sillä'-lauseet ovat hierarkiassa aina ylinnä, on luonnollista, että niissä noudatetaan päälauseen, ei sivulauseen rakennetta.

5. Enemmän kysymyksiä, vähemmän valmiita vastauksia

Palaan kirjoitukseni lähtökohtaan. Syystä voidaan kysyä, onko suuri ongelma, jos *sillä* pidetään rinnastuskonjunktioiden joukossa; sehän ei selvästikään ole vain *koska*-konjunktion kanssa vapaasti vaihteleva kausaalinen konjunktio, olkoonkin, että juuri tämä käyttö ala-asteen oppilaalle on läheisin. Ala-asteella tuskin olisi parannus sekään, että lisättäisiin rinnastus- ja alistuskonjunktioiden rinnalle vielä kolmas konjunktio-kategoria, kommenttikonjunktiot tjs. Tätä en ehdota. En myöskään ehdota, että *sillä*-konjunktiosta kokonaan vaiettaisiin, että se sensuroitaisiin luetteloista, joiden opettaminen kävisi yhdeltä yksityiskohdaltaan riskittömämmäksi. Toivoisin sen sijaan pohdittavan konjunktio-luetteloiden kaltaisen pintatiedon asemaa peruskoulun kielentuntemuksen opetuksessa. Lauseiden kytkemisen tavat ja tulokset ovat kiinnostavaa ja oivalluttavaa pohdittavaa, samoin yksittäisten konjunktioiden tehtävät ja 'merkitys'. Esim. *sillä*-konjunktion käytössä on kiintoisia piirteitä riittämiin. Lisäksi se on eräiden tutkimusten mukaan lasten suosima (Laurinen 1955, 67—68; Karvonen — Röman — Takala — Ylinalento 1970, 84, 86). Laurinen kirjoittaa: ”*Sillä*-sanankäyttö on merkillinen. Se esiintyy suurin frekvenssein mitä erilaisimmissa tehtävissä. — Usein kuitenkin syy ja seuraus saattavat kevyesti vaihtaa paikkaa. Syynä voi olla mm. sekin, että *sillä*-sanaan saattaa lapsen ajattelussa liittyä arkaistinen tai murteesta johtuva merkitys *siksi*: 'oli pois kokonaista viisi viikkoa, sillä ei ole ihme' = siksi ei ole ihme. Ilmeisesti *sillä* on lapselle eräänlainen kausaalinen yleiskonnektiivi. Vain harvoin lapsi ilmaisee kausaalisuhteen *koska*-sanalla. *Sillä* samaten kuin *mutta* otetaan käytäntöön usein, kun jokin suhde on nimenomaan ilmaistava, kuten aukkotestissä ja muistikirjoituksessa. Vapaassa esityksessä sitä kartetaan usein ehkä liian 'kirjallisenä'.” Opettajan sanastokirjan yleisyystiedot vapaisiin kirjoitelmiin ja osoittavat, että *sillä* on yleisempi kuin *koska* (*sillä* 67:llä 1000:sta, *koska* 44:llä 1000:sta). Laskelmissa on erotettu *sillä*-sanankäyttö konjunktiona, toi-

sin kuin Suomen kielen taajuussanastossa, jonka tietoja ei siis voi käyttää vertailuun.²

Yllättävää joka tapauksessa on, että puhekielessä tuskin esiintyvää *sillä* on kouluikäisten kirjoituksissaan suosima. Selityksenä voisi olla, että *sillä* on kirjallisista teksteistä tuttu ja näin omissakin tuotteissa tavoittelemisen arvoinen, vakuuttavan sävyn antava kytkemiskeino. *Sillä*-konjunktin kilpailijana on todennäköisesti puheessa yleinen *kun*, eikä *koska*. *Sillä* voittaa juuri tyylivärinsä takia.

Kielentuntemuksen opettamisen tavoitteiden mukaista olisi muuttaa suhtautumista *sillä*-konjunktioon. Sen sijaan, että sitä pidetään kiusan-kappaleena, joka mahdollisimman huomaamattomasti yritetään sujauttaa rinnastuskonjunktioitten joukkoon, se voisi tarjota poikkeuksellisen antoisan lähtökohdan mitä perusluonteisimmille pohdinnoille: Mitkä ovat konjunktioitten ja muitten konnektorien erottelukriteerit? Mitkä ovat rinnastuksen ja alistuksen kriteerit? Voidaanko erottaa objektiivinen syy ja subjektiivinen perustelu? Onko suomessa kaksi *sillä*-konjunktia, *koska*-konjunktin kanssa synonyyminen *sillä*, joka olisi alistava, ja kommenttilauseen aloittava *sillä*, jonka mukaan perinteinen jako on tehty? Onhan relatiivilauseitakin sekä rinnasteisia (täydentävät eli ei-restriktiiviset) että alisteisia (rajoittavat eli restriktiiviset).

Se että otetaan tieteellisistä kieliopista valmiit luokittelut, joiden takana olevista kriteereistä vaietaan, ei edistä oppilaan havainnonteko- ja kielenkäyttötaitoa. Ja mikä pahinta, oppilailta salataan se, kuinka kiehtovaa oman kielen analysoiminen ja kielestä puhumisen käsitteistä sopiminen voi olla.

LIITE

Koska- ja *sillä*-konjunktin käyttöä selvittävä testi

Joulukuussa 1984 järjestin testin, johon osallistui 52 opiskelijaa, 40 Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen suomen kielen opiskelijaa ja 12 Rauman opettajankoulutuslaitoksen äidinkielen erikoistumisopiskelijaa. Koehenkilöt eivät olleet aloittaneet suomen kielen syntaksin kurssia.

Valitsin Lauseopin arkiston yleiskielen aineistosta 25 yhdyslausetta, joissa esiintyi joko *sillä*- tai *koska*-konjunktio. Itse muotoilin 10 yhdyslausetta saadakseni mukaan piirteitä, joiden Penttilä (1963, 561) ja Teleman (1976, 393—) arvelevat liittyvän *sillä*- (*ty*-) konjunktin erikoislaatuun. Viimeinen testilause on sellaisenaan Penttilän kieliopista.

² Lauseopin arkiston 11 034 virkkeen otannassa, joka sisälsi sanoma- ja aikakauslehtitekstejä, tieteellistä tekstiä, matkakuvia sekä radion ja television puheohjelmia oli 110 *sillä*- ja 91 *koska*-konjunktia.

Poistin lauseista *sillä-* ja *koska-*konjunktiot. Koehenkilöiden tehtävänä oli valita aukkoihin sopiva konjunktio. He eivät tienneet, mitä testillä pyrittiin selvittämään. Valintojen summan jääminen alle 52:n johdetaan useimmiten siitä, että valittiin muitakin konjunktioita. Muutamissa testipapereissa oli jokin kohta jätetty tyhjäksi. Näihin yksityiskohtiin en tässä puutu.

Kahden koehenkilöjoukon, suomen kielen opiskelijoiden ja luokanopettajiksi opiskelevien, tuloksissa ei ollut sellaisia eroja, että tuloksia olisi syytä käsitellä erikseen.

Tulosten esittelyyn olen merkinnyt ensin *koska-*, sitten *sillä-*ratkaisut (*k/s*). Lauseopin arkiston ja Penttilän esimerkeissä olen kursivoinut alkuperäisen vaihtoehdon. Tilaa säästääkseni esitän vain joitakin testilauseita, joista kuitenkin voi jo päätellä olennaisen *sillä-* ja *koska-*konjunktion suhteesta. Käytän testilauseiden alkuperäistä numeerointia.

3. Lainmuutoksella on jo kiire, 19 k / 28 s polttoöljyn hintaa on tarkoitus alentaa lokakuun alussa, jotta asumiskustannusten alentamiseen päästään heti käsiksi.

5. Vastatoimia on etsitty, mutta huonolla menestyksellä, 25 k / 22 s kansainvälistä rintamaa ei ole saatu aukottomaksi.

6. Kakkosverkon rakentaminen, josta on aikaisempi päätös ja joka ei vielä yllä varsinaisille kehitysalueille, on myös syytä viedä loppuun, 6 k / 44 s oikeus ja kohtuus on, että samalla lupamaksulla jokainen katsoja Suomessa asuinpaikasta riippumatta saa samat palvelut.

9. On suorastaan käsittämätöntä tämä sos.dem. puolueen vääristelevä ja vihamielinen suhtautuminen maatalouteen, 6 k / 26 s yksinkertainen tosiasia on, että maatalous on peruselinkeino, jonka varassa lepää maailman väestön tulevaisuus.

12. Valtion yrityksille on annettava aivan erityiset velvoitteet, 2 k / 39 s niidenhän tulisi olla esimerkkejä työelämän demokratisoitumisesta.

19. Puoluepoliittiset nuorisopuuhailet ovat tietenkin aivan erityisessä suosiossa, 6 k / 30 s onhan vihanpidon jatkuvuus turvattava.

22. Tässä isäntämme onnistuivat täydellisesti, 3 k / 22 s ei sovi kieltää ettemmekö olisi olleet ihailua ja ihmetystä täynnä nähdessämme tuon maan kauneuden ja rikkauden, mistä kaikesta meillä ei ollut paljokaan aavistusta.

27. Liisa otti auton, 21 k / 31 s hänen pitää olla kaupungissa kello kuusi.

28. Liisa itkee, 39 k / 8 s on kadottanut laukkunsa.

31. Liisa on nälkäinen, 0 k / 20 s älä unohda, ettei hän ole vielä syönyt illallista.

33. Nyt meillä on kiire, 3 k / 38 s eikö kello ole pian kahdeksan.

35. Saat minunkin osani, 10 k / 35 s tahdonpa auttaa sinua.

36. Tulen kokoukseen, vaikka minun on kiire, 17 k / 30 s käsiteltävät asiat ovat siksi tärkeitä.

LÄHTEET

- ALLWOOD, JENS—ANDERSSON, LARS-GUNNAR—DAHL, ÖSTEN 1980: *Logiikka ja kieli*. Pori.
- ERONEN, JUHANI—KYRÖNEN, HERMES—RAUTAMAA, PEKKA 1980—81: *Suomenkieleni* 4—5. Vantaa.
- FINELIUS, C. A. 1845: *Finsk Språklära för Lägre Elementar-Skolor*. Wasa.
- HAIPIUS, MARJATTA 1975: *Koordinaatio 1960-luvun suomen yleiskielessä*. Oulu.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppi*. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED—VILKUNA, MARIA 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. Department of General Linguistics. University of Helsinki. Publications No. 6. Helsinki.
- HAKULINEN, AULI—OJANEN, JUSSI 1976: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Forssa.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki.
- HALLIDAY, M. A. K.—HASAN, RUQAIYA 1977: *Cohesion in English*. 2. ed. London.
- HUHTINEN, KAARINA—PIHLAJA, KAARINA—SALERVO, KAARINA—SALMINEN, JAAKKO 1983: *Kielentaito* 5. Keuruu.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1982: *Kieliopas*. Vaasa.
- JOHANSSON, URHO—KATAINEN, KARI—LAIMGRUBER, IRJA—VÄHÄPASSI, ANNELI 1981—83: *Oma kieli* 4—5. Porvoo.
- KALLIO, JUSSI 1974: Lounaismurteiden konjunktiosyntaksia: *kutta-* ja *kotta-*sanan sisältävät rakenteet. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- KARVONEN, JUHANI—RÖMAN, KYLLIKKI—TAKALA, ANNIKKI—YLINENTALO, OIVA 1970: *Opettajan sanastokirja*. Jyväskylä.
- KOIVUNIEMI, ANNELI 1980: Kausaalisten kytkentöjen semantiikkaa ja vertailua 13—15-vuotiaiden koululaisten kirjoitelmista. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampere.
- KOULUHALLITUS 1982: *Peruskoulun äidinkielen oppimäärä ja oppimääräsunnitelma*. Helsinki.
- LAURINEN, INKERI 1955: *Lausetajun kehityksestä suomenkielisen kansakoulun kirjoituskäytännön tulosten valossa*. Opetusopillinen tutkimus. Turku.
- LEINO, PIRKKO—NATUNEN, KIRSTI—SYRJÄLÄINEN, EIJA 1983: *Kielentaito* 4. Keuruu.
- LÄNKELÄ, I. 1867: *Suomen kielen kielioppi Alkeisopetuksen tarpeeksi*. Hämeenlinna.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo.
- QUIRK, RANDOLPH—GREENBAUM, SIDNEY—LEECH, GEOFFREY—SVARTVIK, JAN 1972: *A Grammar of Contemporary English*. London.
- RANNUT, LEHTE 1981: *Põimlause eesti keeles*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- RAVILA, PAAVO 1943: Uralilaisen lauseen alkuperäisestä rakenteesta. *Virittäjä* 47. Helsinki.
- 1941: *Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen*. Finnisch-ugrische Forschungen 27. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1884: *Suomen kielen lauseoppi*. Toinen, muutettu painos. Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki.
- TELEMAN, ULF 1976: On causal conjunction in modern Swedish. *Papers from the Third Scandinavian Conference of Linguistics*. Hanasaari, October 1—3, 1976. Ed. by Fred Karlsson. Turku.
- VUORINIEMI, JORMA 1973: *Ollin kieli nykysuomen kuvastimena*. Vammala.

LEENA KYTÖMÄKI: *Grammatik um der Grammatik willen: die Darstellung der Konjunktion sillä 'denn' in den muttersprachlichen Grammatiken*

Den Lehrplänen der Gesamtschule zufolge gehört die Muttersprache zu den Fächern, die Fertigkeiten vermitteln und die in all ihren Teilbereichen, auch im Hinblick auf sprachliches Wissen, der praktischen Sprachbeherrschung durch den Schüler dienen sollen. Ziel des Unterrichts ist es, Sprachkenntnisse zu vermitteln, die es dem Schüler ermöglichen, seine Muttersprache in jeder Situation dem jeweiligen Zweck entsprechend und begriffssicher zu gebrauchen. Zu einem zentralen Problem ist die Frage geworden, wie das Wissen von der Sprache beschaffen sein müsse, das dazu beitragen würde, die gesteckten Ziele zu erreichen. Auf diese Frage versuchen die Lehrpläne allerdings keine Antwort zu geben, sondern sie schieben die Verantwortung auf die Verfasser von Lehrbüchern und auf die Lehrer ab.

Da, wägt man die Ziele der Lehrpläne gegeneinander ab, deutlich wird, daß über ein Zusammenwirken von Sprachstruktur und Sprachgebrauch nichts ausgesagt wird, hat man sich in den Lehrbüchern darauf beschränkt, den Anteil der Grammatik zu verringern und entsprechend den Anteil an praktischen Sprachübungen zu erhöhen.

Die Konjunktion *sillä* bildet ein gutes Beispiel für Probleme, die entstehen, wenn man nicht schnell genug bereit ist, Klassifizierungen auch dann aufzugeben, wenn deren Grundlagen dunkel bleiben. Die Lehrpläne setzen voraus, daß erst in der 5. Klasse die Begriffe Haupt- und Nebensatz behandelt werden. In der 6. Klasse soll dann der Unterricht auf die Nebensätze genauer eingehen, z.B. auf die Dreiteilung in Konjunktionalsätze und Relativsätze sowie interrogative Nebensätze. Trotzdem finden sich schon in den Lehrbüchern für die 4. Klasse wiederholt Auflistungen von koordinierenden und subordinierenden Konjunktionen. Die Klassifizierungskriterien bleiben dabei unklar. Beispielsweise wird als Konjunktion eine subordinierende Konjunktion bestimmt, die einen Nebensatz einleitet, und als Satz ein Nebensatz, der durch eine subordinierende Konjunktion eingeleitet wird. Wenn sich die Schüler mit Verzeichnissen von Konjunktionen beschäftigen, wundern sie sich speziell darüber, warum *sillä* 'denn' und *koska* 'weil', die ihrem Sprachgefühl nach Synonyme bilden, in verschiedene Gruppen gehören. Auch der Lehrer kann hier nicht unbedingt helfen, so spärlich sind die Begründungen, die er für die Klassifizierung der Konjunktion *sillä* selbst in wissenschaftlichen Grammatiken findet, denn auch hier wird *sillä* als koordinierend bestimmt. Von den Finnisten hat nur Vuoriniemi, ausgehend von der Bedeutung der Konjunktionen *sillä* und *koska*, die Konjunktion *sillä* unmißverständlich als subordinierend interpretiert.

In meinem Aufsatz versuche ich zu klären, ob es sich bei den Konjunktionen *sillä* und *koska* wirklich um frei austauschbare Synonyme handelt. Ich bin dabei von Texten ausgegangen, die deutlich machen, daß eine solche freie Austauschbarkeit zum Teil besteht, zum Teil jedoch nicht. Ich habe weiterhin den Gebrauch beider Konjunktionen anhand von Beispielsätzen überprüft und es hat sich aufgrund dieser Sätze ein klarer Bedeutungsunterschied zwischen den betreffenden Konjunktionen ergeben. Mit der Konjunktion *sillä* wird einem Satz 1 ein Begründungssatz 2 angeschlossen, der in der syntaktischen Hierarchie gegenüber dem in Satz 1 enthaltenen modalen Element auf höherer Stufe steht. Der mit *koska* eingeleitete Nebensatz stellt wiederum einen Satz dar, der einen in bezug auf Satz 1 untergeordneten Grund ausdrückt.

Die Konjunktion *sillä* ist, was die Charakteristika ihres Gebrauchs angeht, interessant. Sie gehört nicht der gesprochenen Sprache an, ist aber als Ausdrucksmittel in der geschriebenen Sprache bei Kindern beliebt, und dies vielleicht gerade deshalb, weil ihr Gebrauch als schriftsprachlich empfunden wird. Die Konjunktion *sillä*, entwickelt hat sie sich wahrscheinlich aus einem Pronominaladverb, ist eine junge Konjunktion, die im System der Konjunktionalsyntax wohl noch nicht fest Fuß gefaßt hat. Interessant ist, daß wenigstens das estnische *sest*, das deutsche *denn*, das schwedische *ty* und das englische *for* auf gleiche Weise widersprüchlich sind: bedeutungsmäßig gehörten sie zu den subordinie-

renden Konjunktionen, aber die durch sie eingeleiteten Sätze sind ihrer Struktur nach (u.a. vom Standpunkt der Wortfolge aus) Hauptsätze.

Aus der Sicht des muttersprachlichen Unterrichts an der Gesamtschule ist die Klassifizierung einer einzelnen Konjunktion eine Nebensache. Wichtig ist, was für ein Wissen von der Sprachstruktur im allgemeinen dargeboten wird und wie das geschieht. Ein interessanter problematischer Einzelfall kann zu Überlegungen grundlegendster Art führen, wie beispielsweise im Falle der Konjunktion *sillä*: Welches sind die Kriterien für Neben- und Unterordnung? Ist eine Unterscheidung zwischen objektivem Grund und subjektiver Begründung möglich? Gibt es im Finnischen zwei Konjunktionen *sillä*, eine Konjunktion, die ein Synonym zu *koska* darstellt und Unterordnung zum Ausdruck bringt, und eine Konjunktion, die einen kommentierenden Begründungssatz einleitet und nach der die traditionelle Klassifizierung erfolgte.

Übernimmt man fertige Klassifizierungen aus den wissenschaftlichen Grammatiken, ohne daß die zugrundeliegenden Kriterien dargelegt werden, so fördert dies keineswegs die Beobachtungs- und Sprachgebrauchsfertigkeit eines Schülers. Das Schlimmste dabei ist, daß man dem Schüler vorenthält, was für ein fesselndes Erlebnis es sein kann, die eigene Sprache zu analysieren und sich über Begriffe zu einigen, die den Sprachgebrauch erhellen.

